

Dr. sc. HRVOJE TURK, docent
Hotelijskog fakulteta u Opatiji

POLOŽAJ I TURISTIČKI RESURSI ČABARSKOG KRAJA

UDK: 914.95

Primljeno: 25. 08. 1994.

Izvorni znanstveni članak

Čabarska mikroregija ima granični karakter. Čabarski kraj je prometnogeografski rubno položen u odnosu na glavne prometne pravce u Hrvatskoj i Sloveniji.

Turistički prirodni resursi bitni su u turističkoj valorizaciji čabarskog kraja. To su reljefna raznolikost, planinska klima sa svježim ljetima i snježnim zimama, te vodno i biogeografsko bogatstvo. Prirodni su važniji od antropogeografskih resursa, među kojima su značajniji oni etnografskog karaktera (vodenice, pilane, kovačnice, seoska arhitektura i dr.), zatim dvorac Zrinskog u Čabru i neki sakralni objekti.

Turistička valorizacija moguća je ljeti i zimi. U današnjim uvjetima potrebno je raditi na unapređivanju izletničkog, tranzitnog, seoskog i lovskog turizma.

Ključne riječi: Čabarski kraj, geografski položaj, turistički resursi

UVOD

Gorski je kotar prirodnogeografski vrlo atraktivan prostor. O njegovim prirodnim ljepotama već dugo se govori i piše i nije bez razloga prozvan "hrvatska Švica" ili "mala Švicarska". Zbog gorskog karaktera prostora, bogatstva šumom i vodom, Gorski kotar postaje sve važniji turistički kraj (J. Roglić, 1960, str. 157). Prometnogeografski goranski je prostor neobično značajan, jer preko njega vode najvažniji i najkraći putevi iz primorske u kontinentalnu Hrvatsku. On u suvremenim uvjetima ima veliko tranzitno-koridorsko značenje (R. Pavić, 1975, str. 68). Bitan je i njegov položaj u blizini mora, iako su njegove prirodne značajke potpuno kontinentalne. Ipak, bez obzira na posjedovanje niza resursa za razvoj turizma, goranski je prostor "na periferiji turističkih zbivanja" riječke makroregije, odnosno on je "mala Švicarska samo na riječima".

ZNAČAJKE PROMETNOGEOGRAFSKOG POLOŽAJA

Čabarski prostor zahvaća krajnji sjeverozapadni dio Gorskog kotara. U regionalizaciji goranskog prostora taj se kraj naziva "sjeverozapadni gorski blok s dolinom Cabranke" (R. Pavić, 1975, str. 127). Prirodnogeografski se u taj sjeverozapadni blok uključuje i sav prostor do strmog odsjeka prema Grobničkom polju, koji administrativno ne pripada čabarskom kraju. Zbog toga ćemo u našem radu, a i zbog metodoloških razloga, pod pojmom čabarske mikroregije ili čabarskog kraja podrazumijevati samo prostor bivše čabarske općine. Površina joj je

280 km², a po popisu stanovništva 1991. godine u tom je kraju živjelo 5 169 stanovnika.

To je prostor između državne granice prema Sloveniji na sjeverozapadu, doline Čabranke koja je također granica sa Slovenijom, gornje Kupe i rijeke Krašičevce na istoku, te Risnjaka na jugu. Jugozapadna granica uglavnom se poklapa s reljefnom okosnicom sjeverozapadnog gorskog bloka koju čine Risnjak, Snježnik, Gušlica, Medvejci i Bačva. Položaj čabarskog kraja na granici prema Sloveniji s jedne strane, a reljefna izdvojenost i relativna udaljenost od prometne okosnice Gorskog kotara, odnosno delničkog koridora s druge strane, ukazuju na njegov periferni, granični i donedavno u prometnom smislu izolacijski karakter. Navedene bitne značajke geografskog položaja, vrlo dobra pošumljenost i gorski karakter kraja, važni su faktori za razumijevanje uloge i značenja čabarskog prostora u prošlosti i danas. Takav je položaj prije bio relativno pogodan i zaštićen od turskih prodora. Nije bez razloga prostor Gorskog kotara, a čabarski je kraj "pravi dio goranske geografske sredine" (R. Pavić, 1975, str. 148), obilježavan na starim kartama kao "Đavolska šuma" (J. Roglić, 1969, str. 5). Takav prirodnogeografski neprivlačan prostor dobio je od 18. stoljeća izgradnjom modernijih prometnica novo značenje. Izgradnjom Karolinske i Lujzinske ceste, a posebice dovršenjem željezničke pruge Zagreb- Rijeka, goranski kraj postaje značajan kontaktni i tranzitni prostor između Panonije i Primorja. Međutim, tranzitna funkcija vezana je za središnje predjele Gorskog kotara, tako da je čabarski kraj ostao i dalje prometno izoliran i rubno položen u odnosu na tzv. hrvatska vrata, odnosno delnički koridor.¹

Isto tako čabarski kraj ima i rubni položaj u odnosu na glavnu prometnu okosnicu slovenskog prostora koja vodi od Ljubljane prema moru. Udaljenost i relativno teža pristupačnost glavnim prometnim arterijama, kako Hrvatske tako i Slovenije, bili su najvažniji razlog prometne izoliranosti čabarskog kraja, odnosno njegova položaja u prometno mrtvom kutu. Posebice se ta karakteristika odnosila na relativno loše prometne veze s Primorjem i delničkim koridorom, što je bilo i uzrokom slabijeg uklapanja čabarske mikroregije u gospodarski život riječkog prostora i Hrvatske u cjelini. S delničkim koridorom, jer direktne veze s Primorjem nema, Čabarski je prostor povezan uskom djelomice makadamskom cestom dolinom Čabranke i Kupe. Kod Broda na Kupi ta se cesta spaja s asfaltnom cestom Kočevje-Delnice.²

Druga prometnica čabarskog kraja je ona koja ide pravcem SZ-JI i veže slovensku prometnu okosnicu s delničkim koridorom. Ona prolazi kroz gospodarski

1 Doduše postojali su u čabarskom kraju još iz vremena eksploatacije željezne rude i taljenja željeza loši putevi, kojima se moglo putovati pješke ili tovarnom stokom (I. Karaman, 1960, str. 430 i 431). Već tada bile su veoma žive prometne veze sa Slovenijom i Primorjem. Primjerice, čabarski su kmetovi krajem 18. stoljeća morali davati pješačku, odnosno konjsku pratnju ili podvoz do Broda na Kupi, Bakra, Rijeke, Idrije, Kočevja i Ljubljane (I. Erceg, 1957 a, str. 296). Isto tako još polovicom 17. stoljeća grobnički su podložnici bili dužni goniti toware robe u Čabar (E. Laszowski, 1923, str. 46), dok se u drugoj polovici istog stoljeća jedan konjski tovar iz Gerova u Ljubljanu plaćao 2,5 kablja soli, što je u novcu iznosilo blizu devet radničkih nadnica (I. Erceg, 1957 b, str. 143).

2 Dionica od Kočevja do Broda na Kupi puštena je u promet 1975, a od Broda na Kupi do Delnica 1977. godine.

najvažniji dio čabarskog prostora i povezuje Prezid-Parg (s odvojkom za Čabar) - Tršće i Gerovo preko Crnog Luga s Delnicama.

Slika 1. Prometnogeografski položaj čabarskog kraja u rubnom dijelu Hrvatske prema Sloveniji

Legenda: 1. državna granica 2. granica čabarske općine 3. tunel Učka 4. autoput u funkciji ili projektirani 5. asfaltirana cesta 6. željeznička pruga 7. naselja

Ta je prometnica modernizirana i asfaltirana tek 1977. godine, pa se time čabarski kraj po prvi puta uklopio u suvremene prometne tokove.³

Moderniziranjem dijela dionice od Crnog Luga do Gornjeg Jelenja, skraćena je put prema Primorju, čime je poraslo tranzitno značenje čabarskog prostora na putu iz Slovenije na Jadran. S druge strane čabarski je kraj time postao još bliži riječkoj aglomeraciji, što može uvjetovati jači razvoj izletničkog turizma. Međutim, isto toliko važno s turističkog gledišta bilo bi i potpuno uređenje i asfaltiranje ceste dolinom Čabranke i Kupe (J. Janeš, 1969, str. 27), što će se vjerojatno u budućnosti i ostvariti.⁴

Prometnogeografski položaj čabarskog kraja postao je u suvremenom razdoblju mnogo povoljniji, što će uvjetovati i određenu turističku valorizaciju. No, treba ovdje upozoriti i na neke činitelje, koji u prometnoj i turističkoj valorizaciji imaju, a i imat će, negativno značenje. Odnosi se to primjerice na velike nagibe prometnica koje prolaze kroz čabarski kraj, ili ga povezuju s okolnim prostorom.⁵ Zbog toga je čabarski kraj, posebice u zimsko vrijeme zbog snijega, po nekoliko dana potpuno prometno izoliran.⁶ Za očekivati je da će i nadalje u vrijeme zime u čabarskom kraju biti prometnih problema, posebice na povezivanju s delničkim koridorom i Primorjem. Manje prometnih teškoća bilo je i bit će prema Sloveniji. Čabarski je kraj zbog toga bio i bit će prometno i gravitacijski djelomično upućen na Sloveniju, bez obzira na bitno poboljšanje prometnogeografske situacije i veza prema delničkom koridoru i Primorju.

PRIRODNI RESURSI

Prirodnogeografske privlačne elemente nekog kraja u turističkoj ponudi nazivamo prirodnim atraktivnostima ili resursima. Oni se na određen način iskorištavaju u turizmu, no neophodno je da budu prometno pristupačni (M. Bilen, 1989 str. 49). U prirodne atraktivnosti ubrajamo reljefne značajke, klimatske i hidrografske specifičnosti, te elemente biljnog i životinjskog svijeta (Usp. N. Andrić, i dr. 1984.)

- 3 Dionica od Delnica do Crnog Luga puštena je u promet 1972. godine, dok je od Crnog Luga preko Gerova, Tršća i Parga do Čabra svečano otvorena 18. IX. 1977. godine. Cesta od Parga do Prezida modernizirana je i asfaltirana već ranije.
- 4 Put od Broda na Kupi do Čabra dolinom gornje Kupe i Čabranke nije potpuno asfaltiran. Neasfaltirana je dionica od Kuželja do Gašparci na desnoj hrvatskoj strani Kupe. Kako cesta dolinom Kupe prolazi hrvatskom i slovenskom stranom mora se prelaziti državna granica. Na slovenskoj strani Kupe počeli su 1993. godine radovi na izgradnji ceste koja bi išla lijevom slovenskom obalom Kupe. Zbog toga se i u Hrvatskoj razmišlja o izgradnji ceste desnom hrvatskom stranom Kupe od Gašparci preko Turki i Hrvatskog do Zamosta.
- 5 Cesta od Broda na Kupi do Delnica penje se od 222 m na gotovo 700 m nadmorske visine. Cesta od Crnog Luga (726 m) do Gerova (583 m) ide na gotovo 900 m kod Vršičkih voda, da bi se kod Malog Luga i Smrečja, sjeverno od Gerova, spustila na svega 540 m nadmorske visine. Cesta se zatim serpentinama penje prema Tršću (824 m), na 871 m, da bi prije Prezida (765 m), kod Kozjeg Vrha, prešla 900 m nadmorske visine. Odvojak iz Čabra (525 m) do Parga (835 m) također ima serpentine.
- 6 Navodimo kao primjer da je Čabar i čabarski kraj 1969. godine bio petnaestak dana prometno odsječen od delničkog koridora, dok je prema Sloveniji zatvorenost trajala svega par dana. Isto se ponovilo i 1976. godine, kad je sa slovenske strane cesta otvorena za nekoliko dana. Prometno gravitacijski čabarski je kraj podijeljen između delničkog kraja, odnosno riječkog prostora i Slovenije. Donedavna vezanost trgovine čabarske mikroregije sa Slovenijom to najbolje potvrđuje.

Gorski kotar obiluje značajnim prirodnim resursima, pa tako i čabarski kraj, koji je tipičan dio goranskog krajolika.

Reljefna raznolikost

Čabarski je prostor u pravom smislu gorski kraj. Iako pretežu visine između 650 i 1200 m, ipak se s obzirom na visinske odnose i pejzažne značajke mogu izdvojiti dva prostora: viši i veći na jugozapadu i nešto niži i prostranstvom manji na sjeveroistoku kraja.

Jugozapadni dio je izrazito gorski prostor s visinama pretežno iznad 900 m, gotovo potpuno pošumljen i nenastanjen. Uglavnom je to fluviokrški kraj izgrađen od vapnenca i dolomita s gorama koje baš nemaju izraženu ulančanu strukturu. U tom su kraju česta koritasta udubljenja koje narod zove dragama. Drage su bez točkova i tipični su primjeri fluviokrškog dolomitičnog reljefa. Takve su primjerice Crna Draga, Lividraga, Smrekova draga, Blatna draga, Praprotna draga i dr. Najviša reljefna zona ovog kraja proteže se na jugu i jugozapadu i u osnovi čini granicu čabarskog kraja. Nju čine Risnjak (1 528 m), Snježnik (1 506 m) Gušlica (1 490 m), Medvejci (1 492 m), Jelenc (1 442 m), Škurina (1 470 m) i Bačva (1 455 m). Ova gorska zona, a i čitav jugozapadni dio kraja koji je pod šumama ima izuzetne prirodnogeografske vrijednosti. Pojedine zone toga kraja poprimaju ili su već postale značajne turističke atraktivnosti. U prvom redu to se odnosi na masiv Risnjaka, koji je zbog svojih geografskih posebnosti proglašen nacionalnim parkom. Nacionalnim parkom Risnjak je postao 1953. godine, a djelomice se nalazi i u čabarskoj općini. Impozantnost kamenitog vrha Risnjaka i drugih kršnih oblika, te okolnih šumskih površina, u suprotnosti su s pitomim travnatim dolinama Lazac i Šegina, koje se nalaze na rubu nacionalnog parka. U parku koji je vegetacijska posebnost ima i rijetkih planinskih biljaka, kao što je primjerice runolist i niz drugih. Ovdje žive i neke životinje, kao što su medvjedi, risovi, divokoze i dr. Neki smatraju da je po risovima Risnjak dobio ime.⁷ I ostali gorski prostori jugozapada prirodnogeografski su atraktivni. Odnosi se to kako na pojedine gore, kao npr. Gušlicu, tako i na travnate površine Lividrage i Šegina. Čitav jugozapadni dio čabarske mikrokregije ima i druge divljači, što je uvjet za jači razvoj lovnog turizma.

Sjeveroistočni dio čabarskog kraja uglavnom je niži od 900 m. Na krajnjem sjeveroistoku teren se strmo ruši u kanjonsku dolinu Čabranke i gornje Kupe na visine od samo 300-500 m. Dolina Čabranke obilježava i granicu prema Sloveniji. U sjeveroistočni dio, pored doline Čabranke i gornje Kupe, treba obuhvatiti i stepeničasto položen kraj oko prometnice Prezid-Gerovo, s malim poljima i otvorenijim dolinskim proširenjima. Sjeveroistok je pretežno izgrađen od paleozojskih i trijaskih stijena s razvijenim fluvijalnim i fluviokrškim reljefnim oblicima. Idući od Kozjeg vrha (903 m) teren se stepeničasto spušta preko dolinskog proširenja kod Gorači (789 m), polja kod Tršća (824 m), do Malog Luga, odnosno Gerova (583

⁷ Ris je najveća europska divlja mačka, koja je u Gorskom kotaru svojevrjemeo istrijebljena. U literaturi se navodi da je posljednji primjerak risa na Risnjaku ubio lugar Filip Ožbolt još 1854. godine (Poljak, Ž. 1974, str. 260). Međutim, u suvremenom razdoblju ris je ponovno postao članom faune Gorskog kotara, nakon što su u šume oko Kočevja u Sloveniji puštene 1973. godine tri obitelji risova dobavljene iz Slovačke. Iz Slovenije su se risovi proširili i u Gorski kotar (A. Frković, 1978, str. 20).

m). Prema polju kod Malog Luga (545 m) slijevaju se manji tokovi, primjerice Gerovčica i tu poniru, da bi se ponovno javile kod Zamosta gdje utječu u Čabranku. Dolinsko proširenje na kojemu se nalazi Prezid (765 m) otvoreno je prema sjeverozapadu, odnosno prema Loškoj dolini u Sloveniji. Sjeveroistočni dio čabarskog kraja, za razliku od šumovitog jugozapada, karakteriziraju otvoreniji krčevinski pejzaži i agrarne zone u poljima, te manja proširenja u kompozitnoj dolini Čabranke.

Putujući dolinom Kupe i Čabranke uzvodno, pažnju posjetitelja privlače strmi vapnenački odsjeci zvani stijene ili stene. Tako primjerice iznad Kuželja u dolini Kupe postoji Kuželjska stena, a iznad Loža Loška stena. Obje su na lijevoj slovenskoj strani doline Kupe. U dolini Čabranke na slovenskoj strani je Taborska stena. Slični strmi impresivni oblici zvani Sokolanske stijene nalaze se kod mjesta Sokoli u blizini Tršća.

Zbog bolje prometne povezanosti i naseljenosti, sjeveroistočni dio čabarske mikroregije ima mogućnosti za jaču turističku valorizaciju u odnosu na jugozapadni dio čabarskog prostora.

Klima planinskog značaja

Elementi klime su jedan od najznačajnijih prirodnih resursa u turističkoj valorizaciji nekog prostora. Za čabarski kraj važna je karakteristika da se nalazi blizu turistički atraktivnog Primorja odnosno Mediterana, ali je po svojim klimatskim obilježjima pravi kontinentski prostor. Reljefne osobine bitno utječu na raznolikost klime čabarske mikroregije. Jugozapad kraja, posebice reljefno najviši dijelovi, značajnije se razlikuje od sjeveroistočnog dijela. Srpanjska izoterma od 14°C izdvaja najviši gorski prostor na jugozapadu kao relativno hladni otok, dok je udolinski prostor Kupe i djelomično Čabranke unutar srpanjske izoterme od 20°C. Prema tome gorske prostore ljeti karakterizira svježina, dok se udolinski prostori odlikuju župnošću. Župnost i svježina kao karakteristike ljetnih mjeseci značajni su resursi i imaju određeno značenje u mogućnostima turističke valorizacije.

Prosječna godišnja temperatura na meteorološkoj stanici Parg (863 m) u razdoblju od 1977. do 1991. godine iznosila je 6,8°C. Srednje mjesečne temperature zimskih mjeseci su ispod 0°C, dok se u ljetnim mjesecima kreću između 13,5 i 16,4°C. Važno je istaknuti vedre dane u vrijeme ljeta i insolaciju viših gorskih predjela, što je povoljno za mogući razvoj zdravstvenog turizma.

Izoterme siječnja također dobro izdvajaju jugozapadni od sjeveroistočnog dijela čabarskog kraja (T. Šegota, 1975, str. 11). Izoterma od minus 2°C ulazi u župniji dolinski čabransko-kupski prodol, dok izoterma od minus 4°C okružuje krajnji jugozapadni visokogorski prostor Risnjaka, Snježnika, Gušlice i dr. Ipak, zimi su i česte inverzije temperature, tako da su dolinski dijelovi uz Čabranku i Gerovsko polje zbog magle hladniji od viših osunčanih gorskih dijelova. U vrijeme zime veliko praktično značenje u čabarskom kraju ima snijeg. Prosječna količina padalina u Pargu tijekom godine iznosi 1846 mm. Računa se da od tih oborina 30 posto padne u obliku snijega. Srednji broj dana s dovoljnim snježnim pokrivačem najveći je u siječnju i veljači, iako prosinac i ožujak imaju dovoljno snijega veći dio mjeseca. Zbog toga je u razdoblju od prosinca do ožujka ovdje moguća skijaška sezona, a pogodniji lokaliteti su oni iznad 800 m visine. U čabarskom kraju veće količine padalina, a time i snijega, ima jugozapad. S obzirom na pristupačnost i prometne pri-

like, te reljefne odnose, najbolje uvjete za razvoj zimskog turizma ima Tršće i njegova okolica. Posebno je značajno u tom smislu brdo Rudnik (1011 m). U Tršću ima više od 90 dana godišnje sa snježnim pokrivačem, od čega približno 80 dana visina snijega iznosi preko 10 cm. Približno 35 dana godišnje visina snijega je preko 30 cm, a oko 30 dana visina snijega je preko 50 cm. Međutim, visinska razlika skijaških terena na Rudniku pokraj Tršća iznosi oko 220 m, pa je to jedan od limitirajućih faktora znatnijeg skijaškog iskorištavanja. (Usp. R. Knežević, 1992, str. 92). Treba međutim istaknuti činjenicu da modernizirana asfaltna prometnica na dva mjesta prolazi terenom na 900 m visine (Kozji Vrh kod Prezida i Vršičke vode južnije od Gerova) te da će i nadalje zimi biti ponekad snijegom zatrpana, što će uvjetovati prometnu izolaciju čabarskog prostora. Odnosi se to više na prekid prometa prema delničkom kraju.

Čabarski se prostor može turistički valorizirati i tijekom ljeta zbog svježine i tijekom zime zbog dovoljno snijega. To je bitna osnova za razvoj boravišnog turizma. Međutim, najpovoljnije zone valorizacije u vrijeme ljeta, a to je dolina Čabranke (i Kupe) ne poklapaju se s najpovoljnijim lokalitetima za razvoj zimskog turizma, a to je prostor oko Tršća. To je u izvjesnom smislu negativna osobina za višesezonsko turističko poslovanje, iako udaljenosti između tih zona nisu velike.

Vodni resursi

I po hidrogeografskim resursima razlikuju se u čabarskoj mikroregiji sjeveroistok i jugozapad. Prvi je karakteriziran gušćom mrežom površinskih voda i jačim krškim vrelima, dok je jugozapadni dio kraja vodom mnogo siromašniji. Ovakvi odnosi rezultat su različite geološke građe i sastava. U sjeveroistočnom dijelu nalaze se krška vrela Čabranke i Kupe, koja imaju veće količine vode. Tokovi Čabranke i gornje Kupe kao stalni tokovi imaju ljeti i zimi niži vodostaj, dok su u proljeće i jesen, što je u skladu s rasporedom i količinom padalina, vodostaji viši. Time ove rijeke imaju karakteristike kišno-snežnog režima (J. Riđanović, 1975, str. 88). I prezidski, tršćanski i gerovski prostor kao manje cjeline čabarske mikroregije imaju površinske tokove. Oni poniru, no ipak ti prostori imaju dovoljno vode, pa postojanje vodovoda u naseljima čabarskog kraja ima dužu tradiciju, što je važno u razvoju turizma. Bitno je istaknuti da su vode ovog prostora veoma čiste. Posebice se to odnosi na Čabranku i Kupu u kojima ima salmonidnih riba, što može značajnije potaknuti razvoj športskog i ribolovnog turizma. Prostor Čabranke i Kupe treba tretirati kao zaštićeno područje zbog prirodnih pejzaža koji ovdje prevladavaju. U kompozitnoj dolini Čabranke moguće je ujezerivanje, no njeno jače turističko valoriziranje bit će moguće moderniziranjem i asfaltiranjem ceste dolinom Kupe i Čabranke. Pored atraktivne doline Čabranke, turistički bi se jače trebalo valorizirati krško vrelo Kupe i vrelo Gerovčice kod Zamosta. Vrelo Kupe nalazi se pod stijenom Kupičkog vrha (715 m) na visini 313 m i ima oblik jezera. Pristup mu je moguć iz sela Razloge⁸ i iz Osilnice u Sloveniji. Međutim, to su relativno slabije uređeni planinski putevi. Dovođenjem i moderniziranjem ceste

⁸ Selo Razloge (554 m) nalazi se jugoistočno od Gerova i do izvora Kupe pješači se oko pola sata. Razloge su novije selo, nastalo na karavanskom putu iz Čabra za Rijeku. Tu bi se naime ljudi i konji odmarali, a s konja tovar "razložili". (D. Hirc, 1898, str. 54).

od Hriba prema jugu (Hrib- Putari-Konjci) samo vrelo postalo bi mnogo dostupnije turistima. Vrelo Čabranke udaljeno je od središta Čabra svega kilometar, a blizu vrele postoji restoran, što uvjetuje relativno veću posjetu samom izvoru. Iskorištavanje voda u turističke svrhe moguće je i u gerovskom prostoru kod Malog Luga. Dio polja uz Kramarčin potok pretvorilo bi se izgradnjom brane u manje jezero koje bi služilo u športske i rekreacijske svrhe. Prema tome, vode čabarskog prostora moguće je i turistički valorizirati u ljetnom razdoblju, ali je iskorištavanje tih resursa vezano uglavnom za neke lokalitete i oblike športskog (kajakaštvo) i ribolovnog turizma.

Biogeografsko bogatstvo

Zbog reljefnih karakteristika, građe i klimatskih prilika, čabarska je mikroregija najvećim dijelom pod šumama. Preko 70 posto teritorija je pod šumskim pokrivačem, pa je ozelenjenost pejzaža osnovna karakteristika kraja. Jugozapadni dio kraja karakterizira kompaktna pošumljenost, s izuzetkom najviših gorskih vrhova. Izuzetak su i poneke travnate površine pejzažno veoma slikovite, kao što su već spomenuti Lazac, Šegine, Lividraga i dr. Na sjeveroistočnom dijelu mikroregije izmjenjuju se šumske površine i krčevinske zone s naseljima, što je kontrast gusto pošumljenom jugozapadu. Odnos šumskih i krčevinskih površina u našem prostoru, a tako i u cijelom Gorskom kotaru neznatno se izmijenio u posljednjih sto godina (Š. Crnić, 1969, str. 5). Dominiraju šume gorskih i pretplaninskih tipova među kojima je najznačajnija šuma bukve, a posebice njezin sloj miješan s jelom. Šume bukve i jele dopiru do oko 1250 m visine. Na većim visinama nastavlja se pretplaninska šuma bukve, a iznad 1400 m razvijen je pojas klekovine bora. Unutar ovih dominantnih oblika šumske vegetacije postoje smrekove i jelove šume. Ove posljednje imaju i veliko gospodarsko značenje. Šume su općenito gospodarski vrijedne, ali su važne i prirodnoznanstveno. Neki primjerci proglašeni su spomenikom prirode, primjerice stara jela⁹ (Matica-Kraljica šume) u Propratnoj dragi kraj Prezida i stara jela na Bukovom vrhu na Risnjaku. Vjerojatno bi trebalo, zbog znanstvenih i estetsko-dekorativnih vrijednosti, još neke šumske komplekse i lokalitete staviti pod zaštitu (R. Pavić, 1975, str. 150). Šume imaju i turističko-rekreacijsko značenje, jer služe za osvježanje i odmor, što omogućava turističku valorizaciju čabarskog kraja.

Već je navedeno da u prostoru Nacionalnog parka Risnjak žive razne životinje. No nije to samo specifičnost Risnjaka, nego i ostalih dijelova čabarskog kraja. Zbog toga se turistička ponuda ovdje može proširiti lovom na pojedine vrste životinjskog svijeta. U prostoru čabarske mikroregije mogu se loviti medvjedi, jeleni, srne, lisice, zečevi, fazani, puhovi, a u vodama salmonidne vrste riba, uglavnom pastrve. Meso nekih životinja moguće je ponuditi u obliku gastronomskih specijalita. Ovdje spominjemo male šumske životinje puhove, koji se love noću, a mogu se prirediti na različite načine. Zbog bogatstva životinjskog svijeta u čabarskom kraju moguće je jače razvijati lovni turizam.

⁹ Ta je stara jela zbog starosti srušena, a dio njenog debla očuvan je kod lovačke kuće na Škodovniku.

Neki antropogeografski resursi

Istaknuto je već da su prirodnogeografska obilježja vrlo povoljna za turističku valorizaciju čabarskog kraja. Privlačne elemente prirodne sredine nadopunjuju određeni kulturno-povijesni sadržaji nastali kao rezultat rada ljudi, pa ih možemo nazvati antropogeografskim resursima. Treba, međutim, reći da povijesno nasljeđe u turističkoj valorizaciji čabarskog prostora ima i imat će manju ulogu od značajki prirodne sredine. Antropogeografski sadržaji za sada su manje valorizirani.

Zbog svojih prirodnih značajki, posebice šumovitosti ("Đavolska šuma"), gorski prostor u daljoj prošlosti nije baš bio privlačan za naseljavanje. Najstarija naselja spominju se tek u 15. stoljeću. To je vrijeme kada zbog prodiranja Turaka Gorski kotar postaje zbjeg stanovništva i raste mu geostrateška uloga. (A. Bognar, 1974, str. 96).

Međutim, još u antičko vrijeme čabarski je kraj imao graničnu i geostratešku funkciju. Dokaz tome je i najstariji spomenik rimske vojne arhitekture u Gorskom kotaru, tzv. liburnijski limes. Ta se građevina i obrambena linija protezala od Rijeke na sjever sve do Prezida. Istraživanjima je utvrđeno da se liburnijski zid sastoji od četiri dionice koje su zatvarale pristup Italiji kao metropoli Rimskog Carstva. (R. Matejčić, 1969, str. 26). Najsjevernija dionica ovog obrambenog sustava nalazi se kod mjesta Prezid, koje je po tome dobilo i ime. S obzirom na činjenicu da su ostaci zida blizu naselja i uz cestu koja iz Slovenije vodi preko čabarskog kraja prema moru, trebalo bi dijelove limesa urediti i uklopiti u turističku ponudu.

Od rimskih vremena sve do srednjovjekovnog Zrinsko-frankopanskog razdoblja, o čabarskom kraju nema značajnijih podataka. Čabarski je prostor kasnije bio dio državine Zrinsko-frankopanske, no sigurno je da do 16. stoljeća Čabar ne postoji. Glavno mjesto je tada Gerovo, koje ima i najstariju župu u Gorskom kotaru, osnovanu 1504. godine. Čabar se po prvi put spominje 1642. godine. Nekoliko godina kasnije, 1651. godine, Petar Zrinski je u Čabru osnovao za ondašnje prilike veliki rudarsko-metalurški pogon, tada najveći u Hrvatskoj.¹⁰ Peć za taljenje i glavnina pogona bila je locirana uz Čabranku, nekako u sredini između njena vrela i samog mjesta Čabar (E. Laszowski, 1923, str.41). Zrinski je tada u Čabru naseljavao rudare i druge stručnjake potrebne za rad u manufakturi, a izgradio je i potrebne zgrade, zatim mlin, pilanu i dvorac. U Čabru je 1663. godine osnovana i župa. Zbog svega navedenog Čabar je u tom razdoblju dobio na značenju i postao gospodarsko i upravno središte ovog dijela Gorskog kotara.¹¹

10 Manufaktura željeza u Čabru prva je dosad poznata u nas, a zapošljavala je oko 200 radnika. Ovdje su se izrađivali razni predmeti od željeza (čavli, potkove, razni alati i sl.) koji su prodavani u Hrvatskoj i Sloveniji, a preko luke Bakar izvozili su se i preko mora. Neke predmete iz čabarske manufakture ima Muzej na umjetnost i obrt u Zagrebu. (O tome opširnije u radovima E. Laszowski, 1923, str. 40-57. R. Strohal, 1935, str. 111-113 i M. Despot, 1957, str. 5-7).

11 Nakon pogibije P. Zrinskog i K. Frankopana (1671.) njihova su imanja zaplijenjena i krajem 17. stoljeća prodana Austrijskoj komori u Grazu. Rudarsko-metalurški pogon radio je i dalje, a polovicom 18. stoljeća dospio je pod Rudarsko nadzorništvo u Idriji. Krajem istog stoljeća (1785.) prekinuta je u Čabru manufakturna djelatnost. Čabarska gospoštija, koja je imala preko 40 000 jutara, potpala je zatim pod Ugarsku komoru, a krajem 18. stoljeć kupio ju je Matija Josip Paravić. Žena njegova sina preudala se za Nikolu pl. Ghyczy-a u drugoj polovici 19. stoljeća, tako da je čabarski posjed sve do svršetka II. svjetskog rata bio u rukama te obitelji.

Objekti čabarske manufakture Zrinskih nisu očuvani, iako neki tragovi te aktivnosti postoje. U sklopu novog čabarskog dvorca kojega su, na temeljima dvorca Zrinskog, podigli i uredili kasniji gospodari čabarskog posjeda, postoje ostaci fortifikacija kurije Zrinskog. Iako je današnji dvorac ustvari objekt iz 19. stoljeća, cijeli kompleks je vrlo impresivan i ureden. U dvorcu su danas uredi općine, a u dijelu dvorca nalaze se manji etnografski muzej i galerija slikara Svečnjaka.

Gospodarska aktivnost u čabarskom kraju započeta u razdoblju Zrinskih utjecala je na kasniji razvoj nekih djelatnosti i zanata koji su, u izvjesnom smislu, postali specifičnosti Čabra i čabarskog kraja. Nakon prestanka rada manufakture u Čabru dio se kvalificiranog kadra počeo samostalno baviti pojedinim zanatima. Tako su nastale kovačnice, zatim mlinovi i vodenice, pilane na vodeni pogon, ali i na paru.¹²

Neki od tih starih objekata očuvani su u čabarskom prostoru, dok ih je veći broj nestao. Poneki objekti su pod zaštitom kao spomenici narodnog graditeljstva. Tako je primjerice bilo nekoliko mlinova na riječici Gerovčici, na što upućuje toponim Malinišće, zatim na Čabranki, dok ih u Prezidu, gdje su se također nalazili na potoku Trbuhovici, danas više nema. I kovačnica je danas sve manje, a isto tako i pilana.¹³

Nije na odmet spomenuti da je u Prezidu osnovana prva parna pilana u Gorskotom kotaru 1848. godine, vlasništvo S. Vilhara (R. Bičanić, 1951 str. 219). Sve to ukazuje na tradiciju čabarskog kraja u navedenim djelatnostima, te bi se pojedini objekti takva sadržaja trebali očuvati i valorizirati. Ideja da se na jednom mjestu postave etnografske specifičnosti čabarskog kraja počela se već ostvarivati u čabarskom dvorcu, što je za pohvalu. Treba reći da je još 1966. godine u Prezidu osnovana zavičajna zbirka, vrlo bogata eksponatima, ali neadekvatno locirana u Vatrogasnom domu.

Naselja u čabarskom kraju po broju stanovnika uglavnom su manje aglomeracije, no u njima ima niz vrijednih objekata koje bi trebalo očuvati kao tipove stambene arhitekture. Jedno od najznačajnijih u tom smislu je Prezid, gdje se neke zgrade tretiraju kao spomenik narodnog graditeljstva. Tu ima vrlo lijepih ruralnih tipova kuća, kao i građansko-trgovačkih. Od ruralnih objekata to su primjerice kuća Vesel, dok su adaptirane kuće Lipovac i Ožbolt. Primjer građansko-trgovačkog zdanja je kuća Žagar (Karlavaris). U Tršću je značajna drvena kuća Skender, a u Malom Lugu postojala je Klepčeva kuća.¹⁴

Selo Gerovski Kraj vjerojatno ima najljepšu šindru u Gorskotom kotaru, pa bi tu ruralnu cjelinu trebalo bolje zaštititi.

12 Godine 178. Čabar je imao 40 kuća i 235 stanovnika, dok je cijela čabarska gospoštija imala 4 193 stanovnika. U Čabru je tada bilo mnogo zanatlija, kao npr. 19 kovača, jedan bravar, tri stolara, dva postolara i jedan mlinar (I. Karaman, 1960, str. 430).

13 Spominjemo objekte koji ne zaslužuju propadanje, iako su neki od njih pod zaštitom. To su primjerice kovačnica i mlin P. Kovača na Gerovčici, zatim vodenica J. Žagara u Zamostu i kovačnica Urhovih u Čabru.

14 Legenda o Petru Klepcu kao snažnom čovjeku ovih krajeva govori o tome kako je čupao drveće i borio se protiv Turaka. Rođen je u Malom Logu (Slovenci kažu u Osilnici) gdje je svojevremeno postojala Klepčeva kuća u koju je bila ugrađena velika greda što ju je Petar Klepac sam donio iz šume. Klepčeva kuća je tijekom II. svjetskog rata izgorjela (O tome opširnije kod J. Premc 1991.).

Čabarski prostor ima i sakralnih spomenika koji bi bili važni u turističkoj valorizaciji i kojima bi se trebala posvetiti pažnja. To su u prvom redu crkvice Sv. Ane u Malom Lugu, te crkva na gerovskoj Svetoj Gori. Obje se sada obnavljaju. U vrijeme hodočašća na Svetoj gori se sakupi oko dvije do tri tisuće ljudi. Vrijedna je i crkvice na groblju u Prezidu, zatim crkve u Gerovu i Čabru, te kapelica uz Čabranku u Čabru. Ova kapelica je iz 17. stoljeća i legenda govori da ju je podigao jedan kmet koji je pronašao izgublenu sjekiru. Sjekira je naime u to vrijeme bila neobično važan alat, bez koje nije bilo ni života.

Čabarski je kraj tijekom II. svjetskog rata bio i partizansko uporište, pa se ovdje nalazi i nekoliko spomenika iz tog razdoblja antifašističke borbe. Značajniji su spomenici u Tatinskoj dragi (između Parga i Kozjeg Vrha) gdje je 1942. godine izvršen napad na kolonu talijanskih karabinjera, zatim spomen-kosturnica na Milanovom vrhu i spomenik podignut 1975. godine u Malom Lugu žrtvama rata i ljudima koji su odvođeni u koncentracione logore. Na Milanovom vrhu i u Lividragi postoje spomen-ploče u znak sjećanja na štrajkove pilanskih radnika u razdoblju između dva rata. Naime, tada su na Milanovom vrhu i u Lividragi postojale velike parne pilane, pa su tu stvorena i stalna naselja. Na Milanovom vrhu čak je radila i škola tijekom ljeta za djecu radnika koji su tu živjeli. Tijekom II. svjetskog rata pilane su uništene.

Istaknuti su neki značajniji antropogeografski sadržaji koji bi se eventualno mogli turistički valorizirati i upotpuniti turističku ponudu čabarskog kraja.

ZAKLJUČAK

Čabarski kraj zahvaća krajnji sjeverozapadni dio Gorskog kotara na granici sa Slovenijom. Stoga čabarska mikroregija ima granični karakter. I prometnogeografski čabarski je prostor periferno položen u odnosu na glavne prometne pravce kako u Hrvatskoj, tako i u Sloveniji. Tako slovenska prometna okosnica iz Ljubljane prema moru ide zapadnije od čabarskog kraja. S druge strane najvažniji hrvatski put koji vezuje Panoniju i more ide tzv. delničkim koridorom i s južne strane obilazi čabarsku mikroregiju. Tek sedamdesetih godina moderniziranjem i asfaltiranjem ceste od Prezida do Delnica, odnosno G. Jelenja, povezani su prometni putevi prema moru u Sloveniji i Hrvatskoj, pa je time ublažena prometna izoliranost čabarskog kraja. Međutim, zbog veće nadmorske visine nekih dionica te "čabarske magistrale", zbog snijega u zimskom razdoblju dolazi ponekad do prekida prometa prema Hrvatskoj, ali i prema Sloveniji

Prirodnogeografski je čabarski kraj tipičan dio gorske Hrvatske. Reljefno se razlikuju viši jugozapadni, i niži sjeveroistočni dio kraja s dolinom Čabranke. Reljefna raznolikost važan je prirodni resurs u turističkoj valorizaciji čabarskog prostora. Značajan i bitan prirodni resurs je i bogatstvo kraja šumama, u kojima živi različita divljač. Vodama je bogatiji sjeveroistočni dio čabarske mikroregije, gdje je zanimljiva kompozitna dolina Cabranke i izvor Kupe. Valja naglasiti da u vodama ima riba. Klimatske prilike planinskog značaja osiguravaju ljetne svježine, a u zimskom razdoblju snijeg omogućuje skijanje.

U turističkoj valorizaciji čabarskog kraja prirodni resursi su važniji od antropogeografskih. Ovi drugi mogu biti dopuna prirodnima. Među njima važniji su

rimski limes, zatim dvorac u Čabru, neki sakralni spomenici, a značajniji bi trebali biti sadržaji etnografskog karaktera, kao primjerice stare vodenice, pilane, kovačnice, stare zgrade seoske arhitekture i sl. čemu bi trebalo dati veće značenje.

Prirodni resursi omogućuju planinarenje, šetnje i općenito rekreaciju. Cesta od Slovenije do Delnica, odnosno G. Jelenja najkraća je (ali ne i najbrža) veza od Ljubljane do istočnog dijela Kvarnerskog primorja, morala bi u većoj mjeri privući tranzitne goste. Vodni i šumski resursi bitni su u razvoju ribolovnog i lovskog turizma, dok klimatske prilike omogućavaju odmor u ljetnoj svježini, a zimi skijašku rekreaciju. Smatramo da su prvenstveno nužni podstreci u organiziranju izletničkog i seoskog turizma. Određeni oblici jednodnevnih izleta organiziranih iz Kvarnerskog priobalja u čabarski prostor trebali bi biti impuls jačem razvoju turističke aktivnosti ovog dijela Gorskog kotara.

Literatura:

1. Andrić, N. i dr.: Društvena vrijednost i ekonomska cijena prostornih turističkih resursa. Turizam br. 11, Zagreb 1984.
2. Bičanić, R.: Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750-1860. JAZU, Zagreb 1951.
3. Bilen, M.: Analiza resursa, Acta turistica br. 1, Zagreb 1989.
4. Blašković, V.: Gorski kotar. Geografski horizont br. 1-2, Zagreb 1957.
5. Bognar, A.: Demogeografske karakteristike. Geografija SR Hrvatske knj. 4, Zagreb 1975.
6. Crnić, Š.: Gdje je Gorski kotar? Dometi br. 8-9, Rijeka 1969.
7. Despot, M.: Privreda Hrvatske XVII-XIX stoljeća. Školska knjiga, Zagreb 1957.
8. Erceg, I.: Ekonomski položaj kmetova čabarske gospositije. Jadranski zbornik II, Rijeka-Pula 1957.
9. Erceg, I.: Kretanje robe i novca u lukama Bakarac, Crikvenica, Kraljevica i Selce 1668/69. Historijski zbornik br. 1-4, Zagreb 1957.
10. Frković, A.: Povratak risa, Novi list od 5. listopada 1978, Rijeka
11. Hirc, D.: Gorski kotar - slike, opisi i putopisi. Zagreb 1898.
12. Horvat, I.: Vegetacija planina zapadne Hrvatske. JAZU, knj. 30, Zagreb 1962.
13. Janeš, J.: Iz čabarske perspektive. Dometi br. 8-9, Rijeka, 1969.
14. Karaman, I.: Dva gospodarska pravilnika sa feudalne gospositije u Hrvatskoj i Slavoniji oko godine 1800. Starine JAZU, knjiga 50, Zagreb 1960.
15. Knežević, R.: Kvaliteta prirodne sredine u planiranju razvoja turizma Gorskog kotara. Međunarodni kongres Hotelska kuća 92, Zbornik radova, Opatija 1992.
16. Laszowski, E.: Gorski kotar i Vinodol. Matica Hrvatska, Zagreb 1923.
17. Matejčić, R.: Sedam godina rada u istraživanju liburnijskog limesa. Osječki zbornik XII, Osijek 1969.
18. Pavić, R.: Gorski kotar i Ogulinsko-plašćanska udolina. Geografija SR Hrvatske knj. 4, Zagreb 1975.
19. Poljak, Ž.: Planine Hrvatske. Planinarsko-turistički vodič. Zagreb 1974.
20. Premc, J.: Peter Klepec in njegova dežela. Kočevje 1991.
21. Riđanović, J.: Značajke voda. Geografija SR Hrvatske knj. 4, Školska knjiga, Zagreb 1975.
22. Roglić, J.: Hrvatska - Regije. Enciklopedija Jugoslavije, sv. 4, Zagreb 1960.
23. Roglić, J.: Povijesni ispit. Dometi br. 4-5, Rijeka 1969.
24. Rogić, V.: Fizionomska i funkcionalna regionalizacija Hrvatske. Zbornik VI Kongresa geografov FLRJ v LR Sloveniji, Ljubljana 1962.

25. Stražičić, N.: Zemljopisne osobine. U: Gorski kotar, Turistički savez za Istru, Hrvatsko primorje i Gorski kotar, Rijeka (priredili V. Antić i V. Ognjenović), 1954.
26. Strohal, R.: Uz Lujzinsku cestu. Zagreb 1935.
27. Šegota, T.: Klimatske osobine Like i Gorskog kotara. Geografija SR Hrvatske, knj.4, Školska knjiga, Zagreb 1975.
28. Zbašnik, A.: Bakinim tragom. Matica Hrvatska, Čabar 1993.

Summary

LOCATION AND TOURISTIC RESOURCES OF THE CABAR AREA

Geographically, the Čabar micro-region has a status of a bounding line in relation to the main transport routes and arteries in Croatia and Slovenia.

The natural touristic resources such as diversity of relief, mountain climate with mild summers and heavy snowfall in winter along with rich river and biogeographic basins are of paramount importance in the overall touristic evaluation of the Čabar area. The natural resources seem to be more important than the antropogeographic ones, of which some are ethnographic in character (water-mills, saw-mills, black-smith's workshops, rural architecture, the castle of the Zrinski family and some sacral objects).

The evaluation of tourism is possible for the summer and winter periods. In the present circumstances, it is necessary to work on the promotion of excursions as well as on hunting, transit and rural tourism.

Key words: Čabar region, geographic position, tourism resources